

РЕЦЕНЗИИ

Сінькова, Л.Д. Паміж тэкстам і дыскурсам: беларуская літаратура XX–XXI стст.: гісторыя, кампаратывістыка і крытыка (літ.-крыт. артыкулы, гутаркі) / Л.Д. Сінькова. – Мінск: Паркус плюс, 2013. – 296 с.

Назва кнігі доктара філалагічных навук, прафесара Л.Д. Сіньковай аб'ядноўвае два полюсы, не геаграфічныя, – тэкст і дыкурс, не лінгвістычныя. Гэта полюсы, што склаліся па законах логікі літаратурнага крытыка і літаратуразнаўцы. Аўтар сама тлумачыць назву кнігі як актуалізаванае літаратуразнаўства: «Дыкурс – гэта таксама тэкст, толькі актуальна прамоўлены, актуалізаваны ў пэўнай сацыякультурнай сітуацыі» [1, с. 3]. У кнізе сабраны, пракаменціраваны, аб'яднаны ў раздзелы, або па праблемах, артыкулы, тэзісы, гутаркі, рэцэнзіі, што былі зроблены Л.Д. Сіньковай-Корань напрацягу больш за дваццаць год. Гэта – кніга-справаздача ці магчымасць самога аўтара перагледзець сваю навуковую дзейнасць, свае крытычныя заўвагі, мысленні наконт літаратурнага працэсу напрацягу дваццаці год. У кнізе сабраныя працы, бібліяграфія і фотаздымкі 1990–2000-х гадоў, закранаюцца гады студэнцтва (у раздзеле VI «Згадкі і гутаркі»), аспірантуры, дактарантуры аўтара.

Але 1990–2000-я гады – гэта і гады палітычных і сацыяльных перамен, што прывялі да істотных змен у літаратурным працэсе. Немагчыма быць паміж тэкстам і дыскурсам. Над працэсам знаходзіцца немагчыма. Нават выбару не дадзена. Аўтар тэксту заўжды ў працэсе камунікацыі, у дыскурсе. І «новая» (старых тэкстаў) кніга Людмілы Сіньковай з'яўляецца прыкладам цвёрдай пазіцыі, якую аўтар прамаўляе, даказвае, абараняе ўжо некалькі дзесяцігоддзяў. У кнізе даследчыца піша і спрачаецца з літаратарамі, калегамі-крытыкамі і калялітаратурным асяроддзем, каментуе, выкладае адну інтэлектуальную традыцыю – традыцыю нацыянальнай самасвядомасці і крытыкі, выкладзеную ў літаратурных тэкстах. Чытаючы тэксты розных гадоў, фіксуеш тры асноўныя кірункі стаўлення Людмілы Сіньковай да беларускай літаратуры – гэта эстэтычныя пошукі, пошукі метадалагічных падыходаў да беларускага літаратурнага працэсу і сцвярдзенне беларушчыны як ідэалагічнага фундаменту айчынай літаратуры.

Аднак чытач налічыць у кнізе восем раздзелаў (вышэй ужо гаварылася, што раздзелы кнігі ўяўляюць сабою пэўныя праблемы айчыннага літаратурнага працэсу) з прадмовай і пасляслоўем у выглядзе спіса публікацый. Аўтар пачынае з праблем кампаратывістыкі (I раздзел «Беларуская літаратура ў параўнальным вывучэнні») і адразу сцвярджае (абараняе ад сэнняшніх, у межах нацыянальнай незалежнасці і «адчыненых» замежных кантэкстаў, паспешлівых выніковых высноў пра «непарыўнае – нармальнае! – развіццё беларускай літаратуры са старажытнасці і да нашых дзён» [1, с. 10]) акадэмічную, гачаўска-каваленкаўскую традыцыю дыскрэтнасці і паскаронасці развіцця нацыянальнага літаратурнага працэсу: «Прынцыповы алгарытм развіцця беларускай літаратуры мае на ўвазе адмаўленне ад няхай сабе ўласных, сваіх ідэй, але састарэлых па эстэтыцы; адмаўленне ад тых сваіх традыцый, што перарываліся-перайначваліся іншакультурнай асіміляцыяй у часы, калі нашы землі і насельніцтва знаходзіліся ў тытульна, ідэалагічна небеларускіх дзяржавах – на карысць больш новых, сучасных новым аўтарам іншакультурных ідэй, якія штораз айчыннымі творцамі прыўлашчваюцца – і развіваюцца ўжо як нацыянальныя» [1, с. 11].

У параўнальным літаратуразнаўстве даследчыца прытрымліваецца цвёрдай пазіцыі, арыентаванай не «на “бязмежнае” суаднясенне рознавялікіх і рознаўроўневых мастацкіх з'яў з беларускай і замежных літаратур» [1, с. 25–26], што можа прывесці да прафанацыі зместу літаратуры, а на «разуменне змястоўнага плана канцэптаў, іх семантыкі» [1, с. 26], іх – твораў розных нацыянальных літаратур і культур. Аўтар лагічна даводзіць сваю пазіцыю прыкладам асабістага параўнальнага аналізу літаратурных твораў Івана Навуменкі, Янкі Купалы, Уладзіміра Жылкі з творамі рускіх, польскіх, французскіх і нямецкіх пісьменнікаў у раздзеле II «Літаратурныя кантакты, рэцэпцыя, тыпалогія». Здаецца, выбар літаратуразнаўцам аўтараў і твораў невыпадковы, ён абумоўлены эстэтычнымі прыхільнасцямі літаратуразнаўцы да рамантызму, неарамантызму, сімвалізму – стылістыцы ліра-псіхалагічнага пісьма, з якім, словамі самой Сіньковай, звязаны «вельмі энергічна» «нацыянальна-патрыятычны пафас» [1, с. 49].

У другім раздзеле даследчыца друкіе і невялікія, тэзісныя, але вельмі дакладныя агляды развіцця беларускай сучаснай літаратуры на польскай і нямецкай мовах (зробленых у адпаведных замежных штудыях), падкрэсліваючы, з аднаго боку, дамінаванне кансерватыўна-традыцыйнай тэндэнцыі ў развіцці беларускай літаратуры, але, з другога (дакладней з апошняга дваццацігоддзя) – з'яўленне «нацыянальнай літаратуры постмадэрнісцкай вольнасці, іроніі, экспансіі інтэлекту» [1, с. 68].

Суаднясенне беларускай і польскай культур, як і разгляд эміграцыйнай беларускамоўнай літаратуры, накіраваны пэўнымі гістарычнымі сацыяльна-палітычнымі ўмовамі або тымі самымі «перарывамі»,

або «іншакультурнай асіміляцыяй», таму невыпадкова працягам параўнальных «штудый» Людмілы Сіньковай робіцца разгляд польскай і эміграцыйнай літаратуры ў раздзеле III «Літаратура на беларуска-польскім памежжы і за акіянам». Свой разгляд аўтар пачынае з тэкстаў рамантычнай і нацыянальнай міфалагічнай традыцыі, такім чынам ізноў сцвярджаючы сваю эстэтычную прыхільнасць. Сінькова пачынае з разгляду творчасці А. Міцкевіча, тым самым даследчыца становіцца (у гэтым дыскурсе апошніх дзесяцігоддзяў) на акадэмічную пазіцыю вызначэння Адама Міцкевіча як польскага пісьменніка. Даследчыца прыводзіць прыклады працягу яго рамантычнай традыцыі ў творчасці беларускіх пісьменнікаў М. Багдановіча, У. Жылкі і У. Караткевіча, які, па словах Л. Сіньковай, «стварыў для Беларусі ўзоры тыпалагічна “міцкевічаўскага” рамантызму, гэтаксама і адпаведнай беларускай міфатворчасці» [1, с. 75].

Далей, аналізуючы паэтыку Н. Арсенневай і Я. Юхнаўца, даследчыца падкрэслівае дзве галоўныя агульныя светапоглядныя асновы творчасці беларускіх пісьменнікаў у свеце: «Уся літаратура беларуская карэніцца ў міфапаэтычнай нацыянальнай спадчыне; гэта адна з важнейшых рыс беларускай эстэтыкі і мастацкай традыцыі, якая асабліва доўга заставалася сінкрэтычнай, мусіла вяртацца да сінкрэтычнасці. Другая такая рыса – адмысловае спалучэнне, кантамінацыя паганства з рэлігійным (або, дакладней, фэнаменальная здольнасць кантамінаваць у нацыянальным космасе істотна розныя рэлігійныя пачаткі)» [1, с. 98].

Мужным, на наш погляд, учынкам Л. Сіньковай, прадстаўленым у гэтым раздзеле, з’яўляецца яе рэфлексія на мемуарыстыку беластоцкіх пісьменнікаў (Я. Жамойціна, А. Калубовіча, К. Акулы, («Актуалізацыя мемуарыстыкі Беластоцчыны (з кнігі «Лёс аднаго пакалення») у сучаснай беларускай літаратуры»). Даследчыца зноў супастаўляе айчынных (з Беларусі) аўтараў-мемуарыстаў (Л. Геніюш, П. Крэня, В. Хомчанку, П. Пруднікава, С. Грахоўскага, М. Аўрамчыка) і мемуарыстаў замежжа. На гэты раз – у іх адлюстраванні ваенных падзей, лагерных трагедый, нацыянальнага руху. Сінькова акцэнтую на дамінанце беларушчыны ў замежных аўтараў, а таксама на псіхалагізме і гістарызме адлюстраваных імі падзей, мастацкай здольнасці звязаць сусветныя падзеі з лёсам асобнага чалавека. Менавіта мемуарная літаратура замежных аўтараў, з яе матывамі нацыянальнай Галгофы, спарадзіла, на думку даследчыцы, увасабленні «голосу крыві брата твайго...» (назва рамана В. Адамчыка) у сучаснай (айчыннай) мастацкай літаратуры. Такім чынам, узаемапраціканнем, мастацкім дыялогам напрыканцы ХХ стагоддзя творыцца «гіпертэкст беларушчыны» [1, с. 158].

Сінькова прытрымліваецца акадэмічнага падзелу беларускай літаратуры на літаратуру замежжа і метраполіі (вызначэнне Л. С.), нягледзячы на тое, што ў апошнія гады многія літаратурныя крытыкі гаворыць пра творы аўтараў Беларусі і, напрыклад, Беластоцчыны як пра адзіны беларускі літаратурны праэс. Аўтар вызначае літаратуру метраполіі як асобную, са сваімі гістарычнымі і эстэтычнымі традыцыямі. Разуменячы разбуральны ўплыў на развіццё беларускай літаратуры ХХ стагоддзя сацыялістычнага рэалізму, даследчыца вызначае «эстэтычную нетоеснасць» [1, с. 111] твораў У. Дубоўкі, У. Жылкі, К. Чорнага, В. Быкава, І. Навуменкі, М. Стральцова, Л. Дранько-Майсюка пануючай савецкай дактрыны (раздзел IV «З плёну метраполіі»). Сінькова зноў вылучае рэфлексійны, інтэлектуальны, лірычны складнік паэтыкі названых аўтараў. Нават у прызнанага рэаліста В. Быкава бачыць «гвар вялікага рамантыка» [1, с. 116] і рысы Дон Кіхота. Менавіта творчасць такіх аўтараў – ёсць паступовая набліжэнне новага адраджэння другой паловы 1980-х. І пасля перабудовы эстэтычныя прыхільнасці даследчыцы застаюцца на баку рафінаванай паэзіі Л. Дранько-Майсюка, бо «паэт рафінаванай культуры не можа быць асацыяльным, быць хамам або манкуртам» [1, с. 155], бо дзеля адраджэння нацыянальнай літаратурнай традыцыі неабходна «здольнасць у рафінаваных мастацкіх формах выяўляць галоўнае: анталагічныя (быццёвыя) і аксіялагічныя (каштоўнасныя) канстанты беларускай культуры» [1, с. 156]. Ізноў Л. Сінькова дэкларуе «трымурці» сваёй пазіцыі: «Любоў да Красы» [1, с. 186], патрыятызм (малой Радзімы) і беларушчыну.

У сваіх крытычных аглядах творчасці таго ці іншага пісьменніка літаратуразнаўца прытрымліваецца акадэмічнай манеры дакладнага (фактаграфічнага) гісторыка-культурнага аналізу. Яна сама прызнае прыярытэт такога падыходу, калі, напрыклад, гаворыць пра імкненне літаратуразнаўцы Я. Чыквіна «да акадэмічнай дакладнасці, да выверанасці фактаў і спасылкаў на імёны, сітуацыі, крыніцы, ён не дапускае той фантазійнай неабгрунтаванасці ў літаратурна-крытычнай працы, якую часам хаваюць за цэтлікам «эсэсізм» – там, дзе насамрэч навідавоку простая паспешлівасць або залішняя самаўпэўненасць крытыка» [1, с. 186] (з раздзела V «Беларуская літаратура ў ацэнках даследчыкаў»). Аўтарытэтамі для самой даследчыцы сталі працы Я. Чыквіна з яго выкарыстаннем метадалогіі біяграфічнай школы; У. Калесніка, дзякуючы працам якога імёны літаратараў Заходняй Беларусі не зніклі з поля бачання літаратуразнаўства; настаўніка аўтаркі – Алега Лойкі, які і ў часы перабудовы «не спакусіўся» посткаланіялізмам, або транскультурнасцю, або «гульнівымі камбінацыямі сімулякраў», а працягваў асэнсаванне «гісторыка-культурнай канкрэтыкі (ад якой усё часцей абстрагуюцца як ад прыкметы “архаічнага нацыянальнага дыскурсу”))» [1, с. 166]. Пры гэтым сучасныя транскультурныя штудый аўтар кнігі ўспрымае як «дэвальвацыю і дэскрэдытацыю як нацыянальнага, так і ўвогуле этнічнага», як «апафеоз маргінальнасці, пры тым што традыцыя заўсёды будзе складаць процівагу энтрапіі» [1, с. 166].

Сінькоўская пазіцыя абаронцы акадэмічнага дыскурсу асабліва ваяўніча падаецца ў раздзеле VII «Крытыка». Тут аўтар зноў абараняе («Апалагетыка» – назва аднаго з падраздэлаў) класічную гачаўска-кавалеўскую тэорыю развіцця беларускай літаратуры і крытыкуе новы авангард нацыянальнага літаратурнага працэсу, які справакаваў новы-стары этычны парадокс у асэнсаванні нацыянальнага шляху. Парадокс, на думку Сіньковай, заключаецца ў тым, што сучасны літаратурны авангард – інфантальна, не змястоўная з’ява. Даследчыца нават прыходзіць да думкі аб немагчымасці ў беларускім кантэксце глабальнай, рэпрэзентатыўнай нашым духоўным патрэбам авангарднай літаратуры, таму што яна не супадае з беларускай ментальнасцю, якая развіваецца «катастрафічна, а не эвалюцыйна», таму авангарднае, або «ўсё, патэнцыяльна здатнае да самадастатковага гарэзавання, штукарства, гульні, – геданістычных або ёрніцкіх, – з цяжкасцю знаходзіла сваю нішу ў нашай культуры» і аказвалася «на перыферыі беларушчыны»: «Пакуль жа існуе нацыянальна-культурная патрэба ў самаўсведамленні і самасцвярджэнні, змястоўнасць будзе запатрабаваная безумоўна больш, чым чыстая інтэнцыя» [1, с. 226].

Літаратуразнаўчым, культуралагічным і мастацкім тэкстам некаторых дзеячоў сучаснага літаратурнага працэсу (С. Балахонава, А. Бахарэвіча, Е. Вежнавец, М. Мартысевіч, М. Матрунчык, І. Бабкова, Ул. Ахроменкі, В. Акудовіча, С. Дубаўца, Ю. Залоскі і інш.) Л. Сінькова надае адпаведную назву – «маргінальная беларушчына» [1, с. 234]. Даследчыца, для якой заўжды беларушчына была ідэалогіяй літаратуры, не можа замірыцца з апалітычнай пазіцыяй многіх з гэтых аўтараў, зыходам у жанры масавай культуры ці інтэлектуальную гульні, са зваротам да маленькага (не гераічнага) чалавека. Такая пазіцыя аўтара, як нам здаецца, таксама ёсць «плён метраполіі», або традыцыя літаратурных крытыкаў, выхаваных савецкай ідэалогіяй, патрабаваць ад літаратара пэўнай грамадзянскай пазіцыі. І маргінальнасць, або асацыяльнасць, яшчэ не ёсць паказчык сімуляцыі беларускамоўнага літаратурнага працэсу (як сцвярджае Л. Сінькова напрыканцы сваёй кнігі). Яна, новая-старая маргінальнасць, падобна на хаванне ў «вежы са слановай косткі», або на спробу эстэтычнага захавання беларускамоўнага дыскурсу ў неспрыяльных для яго палітычных умовах білінгвістычнай дзяржаўнай культуры.

Такім чынам, кніга старых тэкстаў Л. Сіньковай з’яўляецца прыкладам паступовага цэласнага выкладання свайго бачання развіцця беларускай літаратуры ў XX–XXI стагоддзях, з якім можна спрачацца, але нельга яго ігнараваць, настолькі яно лагічна звязана з мастацкімі тэкстамі, з нашай рэчаіснасцю, сацыяльна-культурнымі кантэкстамі Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

1. Сінькова, Л.Д. Паміж тэкстам і дыкурсам: беларуская літаратура XX–XXI стст.: гісторыя, кампаратывістыка і крытыка (літ.-крыт. артыкулы, гутаркі) / Л.Д. Сінькова. – Мінск: Паркус плюс, 2013. – 296 с.

*Н.Б. Лысова, кандыдат філалагічных навук, дацэнт
(Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт)*